

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
АБАЙ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
«ЛАТЫН» ҒЫЛЫМИ-ПРАКТИКАЛЫҚ ОРТАЛЫҒЫНЫҢ «ТІЛТҰМАР»
БІРЛЕСТІГІ
ФИЛОЛОГИЯ ЖӘНЕ КӨПТІЛДІ БІЛІМ БЕРУ ИНСТИТУТЫ
АКАДЕМИК С.ҚИРАБАЕВ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ
КАФЕДРАСЫ**

Педагогика ғылымдарының докторы, профессор
ДӘУЛЕТБЕКОВА ЖАНАТ ТҰРАРБЕККЫЗЫНЫҢ
60 жылдық мерейтойына арналған
«СӨЗ МӘДЕНИЕТІ: ҒЫЛЫМ. БІЛІМ. ӘДІСТЕМЕ»
тақырыбындағы халықаралық ғылыми-практикалық семинардың
МАТЕРИАЛДАР ЖИНАҒЫ

СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
международной научно-практической конференции
«КУЛЬТУРА РЕЧИ: НАУКА. ОБРАЗОВАНИЕ. МЕТОДИКА»,
посвященной к 60-летию доктора педагогических наук, профессора
ДӘУЛЕТБЕКОВОЙ ЖАНАТ ТУРАРБЕККЫЗЫ

COLLECTION OF MATERIALS
of the international scientific and practical conference
«CULTURE OF SPEECH: The SCIENCE. EDUCATION. METHODOLOGY»
dedicated to the 60 th anniversary of the Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
DAULETBEKOVA ZHANAT TURARBEEKKYZY

Алматы, 2021

ҰЙЫМДАСТЫРУ АЛҚАСЫ

Бектемесов М.Ә. – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің академиялық мәселелер жөніндегі проректоры, физика-математика ғылымдарының докторы, профессор

Құлсариева А.Т. – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің Стратегия, цифрландыру және интернационалдандыру жөніндегі проректоры, философия ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА-ның корреспондент-мүшесі

Бөрібаев Е.Ә. – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің Зерттеу қызметі жөніндегі проректоры, заң ғылымдарының докторы, профессор

Таңжарықова А.В. – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті Филология және көптілді білім беру институтының директоры, филология ғылымдарының докторы, профессор

Оразбаева Ф.Ш. – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті «Латын» ғылыми-практикалық орталығының «Тілтұмар» бірлестігінің директоры, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА-ның корреспондент мүшесі

Ильясова Н.Ә. – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті Филология және көптілді білім беру институты Академик С.Қирабаев атындағы қазақ тілі мен әдебиеті кафедрасының меңгерушісі, филология ғылымдарының докторы, доцент

Рауандина А.Қ. – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті Филология және көптілді білім беру институты Академик С.Қирабаев атындағы қазақ тілі мен әдебиеті кафедрасының ассоциативті профессоры, педагогика ғылымдарының кандидаты

Рахметова Р.С. – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті Филология және көптілді білім беру институты Академик С.Қирабаев атындағы қазақ тілі мен әдебиеті кафедрасының ассоциативті профессоры, педагогика ғылымдарының докторы

Әлібаева М.С. – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті Филология және көптілді білім беру институты Академик С.Қирабаев атындағы қазақ тілі мен әдебиеті кафедрасының ассоциативті профессоры, педагогика ғылымдарының кандидаты

Юсуп П.Қ. – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті Филология және көптілді білім беру институты Академик С.Қирабаев атындағы қазақ тілі мен әдебиеті кафедрасының докторанты

Қасенов Е.С. – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті Филология және көптілді білім беру институты директорының тәрбие жұмысы жөніндегі орынбасары, филология ғылымдарының кандидаты, доцент

Найманбаев А.Ә. – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті Филология және көптілді білім беру институты директорының ғылыми істер жөніндегі орынбасары, магистр

Қоқанова Ж.А. – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті Филология және көптілді білім беру институты Академик С.Қирабаев атындағы қазақ тілі мен әдебиеті кафедрасының аға оқытушысы, филология ғылымдарының кандидаты

Юсуп А.Н. – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті Филология және көптілді білім беру институты Академик С.Қирабаев атындағы қазақ тілі мен әдебиеті кафедрасының аға оқытушысы

Құттыбаев Ш.Д. – Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті Филология және көптілді білім беру институты Академик С.Қирабаев атындағы қазақ тілі мен әдебиеті кафедрасының аға оқытушысы

- Ғалым болған соң ізденеміз. Мен бұл мақаланы газетке шығарғам оқымайсыңдар!... [8, 79.].

Солай бір бірін мақтаған астанадан келген үш дөкей қонақ.

Сұлтанәлі Балғабаев - қазақ әдебиетінде өзіндік дара қолтаңбасы бар суреткер. Қаламгер туындылары қоғам шындығын әділ іріктеумен құнды. Сұлтанәлі Балғабаев өзі өмір сүрген уақыт тынысын жақсы біледі.

Сұлтанәлі Балғабаев дәуір шындығын тек өзіне тән қаламгерлік зергерлікпен кестеледі. Сонымен қатар Сұлтанәлі Балғабаев қоғамдағы түрлі құбылыстарды өзге қырынан бейнеледі. Қорыта айтқанда жазушы күнделікті күйбең тіршіліктегі күрделі әлеуметтік-қоғамдық мәселелерді азаматтық батылдықпен алға тарта отырып, терең мазмұнды, көркемдік шешімділігі жарасқан, идеялық нысаналары берік шығармаларды дүниеге әкелді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

- 1 ХХІ ғасырдағы қазақ әдебиеті (2001-2011 жж.). Ұжымдық монография. – Алматы: Арда, 2011. -640 б.
- 2 Асылбекұлы С. Қазақ повесі (Генезисі, эволюциясы, поэтикасы). Филол.ғыл.докт.ғыл.дәр. алу үшін дайынд.дисс. авторефераты. Алматы, 2009. - 40 б.
- 3 Серікқалиұлы З. Таңдамалы шығармалары. Бірінші том /Құраст. З.Сақиұлы. –Алматы: Раритет, 2011. -320-б.
4. Нұрғалиев Р. Телағыс: Әдеби дәстүр және әдеби даму. –Алматы: Жазушы, 1986. -440 б.
- 5 Шапауов Ә. Сәкен Жүнісов – драматург. Павлодар, 2004. -173 б.
- 6 Нұрғалиев Р. Қазақ драматургиясының жанрлық проблемалары: Филол.ғыл. докт.диссерт. Алматы. 1983. – 400 б.
- 7 Есембеков Т. Функции драматизма в художественном тексте.
- 8 Балғабаев С. Ең әдемі келіншек (Өңгімелер мен пьесалар) – Алматы, 2009. – 435 б.

АЛПАМЫС-ГУЛБАРШЫН ЭТНОНИМДІК ЕСІМДЕРІНІҢ СЫРЫ

Ергубекова Ж.С.

PhD

Қ.А.Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті

e-mail: zhanat.yergubekova@ayu.edu.kz

СЕКРЕТ ЭТНОНИМИЧЕСКИХ ИМЕН АЛПАМЫС-ГУЛЬБАРШЫН

Ергубекова Ж. С.

PhD

Международный казахско-турецкий университет им. Х. А. Ясауи

e-mail: zhanat.yergubekova@ayu.edu.kz

SECRET OF ETHNONYMIC NAMES OF ALPAMYS-GULBARSHYN

Ergubekova Zh. C.

PhD

International Kazakh-Turkish University named after. H. A. Yasawi International Kazakh-Turkish University

e-mail: zhanat.yergubekova@ayu.edu.kz

Аннотация. Мақалада фольклорлық ономастикалық кеңістік туралы айтылады; көркем(фольклорлық) мәтіндегі тиісті атаулардың параметрлері анықталады; сол тиісті атаулардың категориялары, түрлері, ерекшеліктері талданады.

Тірек сөздер: жалқы есім, ономастикалық бірлік, географиялық аспект, тарихи аспект, лингводеректану аспектісі

Аннотация. В статье говорится о фольклорном ономастическом пространстве; определяются параметры собственных имен в художественном (фольклорном) тексте; анализируются категории, разновидности, особенности тех собственных имен.

Ключевые слова: имена собственные, ономастическая единица, географический аспект, исторический аспект, аспект лингвистического изучения

Abstract. In the article it's said that folk-lore onomastic area; the forms of Proper Names in the literary text are determined and the categories, varieties, the peculiarities of Proper Names are analyzed

Keywords: proper names, onomastic unit, geographical aspect, historical aspect, aspect of linguistic sources.

Кез келген халықтың эпосы өте ұзақ мерзімде қалыптасып дамитыны белгілі, сондықтан да «Алпамыс» эпосының қалыптасуындағы бірнеше тарихи-мәдени кезеңдерді қарастыруға болады. Осыған орай айта кететініміз, эпикалық антропонимиялық концептілерінің лингвоментальды құрылымында да бірнеше этномәдени диахрониялық қабаттарды аршып, жаңғырта зерделеуге мүмкіндіктер бар.

Эпостың жалпытүркілік версиясы біздің дәуіріміздің 6-7 ғасырларда қалыптасуы мүмкін: «Время формирования общетюркской версии эпоса, по мнению автора, составителя, - 6-7 века н.э., эпоха постэфталитских племен в составе Тюркского каганата. Если Алпамыс жил в Жидели-Байсын, это юг Узбекистана, та земля где жила Гульбаршин, находится у берегов Сырдарьи. Здесь в средневековье существовал город Баршинкент, и, по некоторым преданиям, находилась могила Гульбаршин» [1, 66].

Т.Қоңыратбай Алпамыс эпоантропонимінің тарихы мен этимологиясын ортағасырлар кезеңіне апарып телиді. Т.Қоңыратбайдың пікірінше, **Алпамыс** – этнонимдік антропоним, яғни бұл есім ортағасырлық түркмен **мамаш** этнонимінен құралған. Зерттеушінің көрсетуінше: «X-XI ғасырларда қалың оғыз-қыпшақ елінің құрамындағы Сырдың төменінен батысқа ауған тайпалардың алғаш түрік, бері келе түркмененд (түрік тектес), одан соң түрікмен болып аталғаны мәлім. Әбілғазы мен С.Агаджанов анықтамалары негізінде оларды халық (түрікмен) емес, тайпа (түрік) атауы ретінде қабылдауға толық негіз бар. Сонда Мамаш – төтелей түрікмен емес, түркі тайпасынан шыққан ру, тайпа атауы болмақ: бірде этноним, бірде эпоним» [2, 127].

Т.Қоңыратбайдың пікірінше, «Алпамыс» сөзінің этимологиясын Бамыш, Алып Манаштан емес, Мамаштан шығару керек, сонда Мамаш – Мамыш – Алып Мамыш – Алпамыш – Алпамыс тізбегін көрсете аламыз. Т.Қоңыратбай эпикалық батыр есіміне байланысты ойларын былай қорытады: «Алпамыс – жалқы есім емес, этнонимдік негізде туған атау. Оның мағынасы – Алып Мамыш, яғни түрік тайпасынан шыққан батыр» [2, 128].

Алпамыс антропонимиялық концептінің, көріп отырғанымыздай, түрлі этноментальды диахрониялық қыры немесе қабаттары бар – сол қабаттарды жаңғырту (реконструкциялау) зерттеушінің алдына қойған мақсаты мен міндеттеріне байланысты болып келеді. Басқа сөзбен айтқанда, зерттеуші осы антропонимиялық концептінің қай қабатын қай қырынан көреді, таниды немесе көргісі, зерделегісі келеді – ізденушінің өз ерігінде және біліктілігіне байланысты деп айтуымызға болады.

С.Қондыбай Алпамыста ең көне (ежелгі) мифтік қабатты көре білді және сол қабатты сипаттауға шама-шарқысы келгенше миф-лингвистикалық деректерді келтірді. Т.Қоңыратбай өзінің ұсынып отырған «эпос – этникалық дереккөз» концепциясының негізінде (аясында) Алпамыстың этнонимдік негізін қарастырып отыр.

Алпамыс эпикалық антропонимінің алп/алып компоненті Т.Қоңыратбайдың назарына ілікпеді. Өзінің «Эпос және этнос» атты монографиясында (-Алматы: «Ғылым», 2000, 127 б) өзбек ғалымы Х.Зарифовтың «Алп – герой, богатырь...» деген сөздерін келтірумен шектеледі. Ал С.Қондыбай алып лексикалық компонентінің өте тереңде жатқан мифтік сипатын және «прототүркілігін» алға тартады: «Қазақ тілі мен фольклоры арқылы арғықазақ мифологиясындағы бірінші тіршілік иелері, бірінші ұрпақ атауы анықталады. Ол Алып –

Манастың (Алпамыстың), Алып Ер Тұңғаның, Судысалпаң, Таудыалпаң, Аюалпандардың есімін сақтап келеді. Алыптар – адамзаттың бірінші ұрпағы, ал осы атаудың қазақ-түркілерде жағымды сипаттағы кейіпкерлерге меншіктелуіне қарап, оларды алғашқы мәдениет беріп, қоғам орнатушылар деп түсінуге болады» [3, 74].

С.Қондыбай келтірген осы деректер Алпамыс антропонимиялық концептісінің ежелгі, өте көне мифтік сипатын дәйектей, айғақтай түседі. Алып сөзінің диахрониялық эволюциясын С.Қондыбай былай деп көрсетеді және түсіндіреді: «ҮІІІ-ХІІІ ғасырларда «Алып» сөзі түрк арасында адам есімі ретінде пайдаланылды», яғни сол кездің өзінде-ақ оның мифтік сипаты «сұйылып кеткен сияқты». Мәселен, Күлтегіннің мінген аты «Алып Шалчы» деп аталса, Барық өзені бойындағы (Хакассия) тастан табылған жазудағы кісінің есімі «Алып Тұран» деп аталыпты. ХІ ғасырға қатысты құжаттардан біз Алып Қара Ұран, Алып Дерек есімдерін кездестіреміз. Махмұт Қашғари сөздігінде түрк атаулының арғы атасы, бірінші патшасы болған Алып Ер Тұңғаның (Тоңа ер Алып) есімі жиі айтылады, осы Алып Ер Тұңға - Х-ХІ ғасырлардағы селжұқ, қарахан түркітері ортасында ең танымал мифтік-шежірелік есім болған сыңайлы. Ал қазақ-түрік мифологиялық дәстүрінде осы «алып» сөзінің қатысуымен жасалған «Алпамыс» (Алып-Манаш), «Алыпқарақұс» образдары бар. Мұсылмандықтың таралуына байланысты «алып» сөзінің мифтік сипаты жойылып кеткен, тек қазақ ертегілерінде «алып» образы мен осы сөз арқылы жасалған есімді (Аюалпаң, Судысалпаң, Таудыалпаң) образдарының сипатына қарап осы образдан тым ежелгі табиғатынан аздап болса да хабар алғандай боламыз [1, 78].

Антропонимиялық концептілердің белгілі бір этноментальды қабаттарын сипаттау үшін сол аталмыш қабатты (қабаттарды) қалыптастырған дәуірдің (тарихи кезеңнің) мәдени кодын білуіміз қажет. Мәдени код дегеніміз сол белгілі дәуірге (тарихи кезеңге) қатысты көзқарастар, танымдар, келтірімдер жүйесі. Антропонимияның өзі (Ю.К.Юркенастың пікірінше) ерекше бір мәдени мәтін, яғни онда семиотикалық (таңбалық) түрде көптеген мәдени ақпараттар сақталған.

Эпикалық антропонимиялық концептілердің этномәдени диахрониялық мазмұны мәтін (фольклорлық эпикалық мәтін) сыртындағы мазмұн болып саналады, яғни сол (мазмұн) эпикалық шығармаға қатыссыз, яғни тәуелсіз түрінде қалыптасқан, оның қалыптасуына қатысты белгілі бір тарихи кезеңнің (кезендердің) тарихи-мәдени, әлеуметтік жағдайлар (факторлар) үлкен рөл атқарған.

Ал эпикалық антропонимиялық концептілерінің мәтіндік мазмұны бүкіл эпикалық мәтін элементтерінің, құрылымдарының, мәтін ақпараттарының қатысуымен қалыптасады. Мұнда сюжет, композиция, бейнелер жүйесі, лингвостилистикалық құралдар т.б. – бір сөзбен айтқанда, тұтас мәтін белгілі бір антропонимиялық концептінің оқырман санасында қалыптасуына және сол санада аялық білім ретінде орнығуына мейлінше қызмет етеді.

«Алпамыс батыр» эпосында басты антропонимиялық концептілердің бірі «Гүлбаршын» антропонимиялық концептісі. Аталмыш антропонимиялық концептінің этноментальды құрылымын қарастыру үшін осы антропонимге қатысты түрлі тілдік және бейтілдік ақпараттарды талдаудан өткізуіміз қажет. Мәселен, академик В.М.Жирмунский көрсеткендей Гүлбаршын «Алпамыс» эпосының оғыз вариантында басқа есімге ие, яғни Банучечек болып аталады: «Героиня в «Бамси-Бейреке» носит имя Банучечек, а не Барчин, как в «Алпамыше». В большей мере, чем в «Алпамыше», она сохранила древние черты богатырской девы, воинственной амазонки, подтверждаемые свидетельством Абулгази, башкирской и татарской народной сказки» [4, 158].

В.М.Жирмунскийдің деректеріне қарасақ, оғыз-түркмен фольклорында Алпамыш-Бейрек жөнінде мәліметтер жоқ, бірақ Әбілғазының «Шежіресінде» Қорқыт циклы кейіпкерлері арасында (қатарында) Алпамыш және оның қалыңдығы баһадүр-қыз Барчин жөнінде айтылады. Оғыз елінің «бектері» болған жеті қыздың қатарында «Барчин Салор - Кармыш байдың қызы Мамыш бектің әйелі» есімі кездеседі. Әбілғазының мәліметі бойынша Барчинның кесенесі (оны өзбектер Көк кесене/кашане деп атайды) Сырдың жағасында орналасқан.

Түркі халықтарының фольклорында кездесетін Гүлбаршын антропонимінің Барчин (Барчын), Барчин-Салор, Бану-чечек (шешек) варианттары осы антропонимге қатысты имлицитті (астарлы) деректер беруге мүмкіндіктері (әлеуеті) бар. С.Қондыбайдың сөзімен айтсақ: «Алпамыстың (Алып Манастың) жырдағы «құдай қосқан қосағының есімі – Гүлбаршын, оның бұл есімнің кейінгі ғасырларда қалыптасқаны көрініп тұр. Ал «Қорқыт кітабында» ол Бану-шешек деген атқа ие, яғни қыздың бастапқы есімі Ману (Бану) болып тұрғанын анықтау қиын емес. Сонымен Манас-жігіт (Алпамыс) мен Ману-қыздың (Гүлбаршын) есімдері бір көне түбірден өрбігені көрініп тұр, екеуінің де есімдері де мифтік «алғашқы адамдардың» еркектік және әйелдік нұсқалары болып табылады. Манас пен Ману – топан судан кейінгі алғашқы адамдар қосағы Үндіарийлық «Ригведаға» ғана сүйенсек, Ману мен Манастың мифтік бейнесінің пайда болғанына 3500 жыл толған болар еді» [1, 521].

«Алпамыс» антропонимиялық эпикалық концепті сияқты «Гүлбаршын» эпикалық антропонимиялық концептінің де түрлі диахрониялық этноментальды (лингвомәдени) қабаттары бар екендігін көріп отырмыз.

«Алпамыс батыр» жырындағы біз қарастырған антропонимиялық концептілерінің ең бастапқы лингвоментальды қабаты – мифтік (мифологиялық) қабат болып келеді, бұл – эпостың арғы түбі, іргетасы – миф екендігін айғақтайды. Архаикалық мифтер бертін келе аңыздарға, ертегілерге, эпикалық жырларға айналып (трансформацияланып) кеткен. Эпостың өзі сол ғасырлар бойы сол ғасырлар бойы өмір сүргендіктен біршама өзгерістерге ұшыраған. Архаикалық эпостағы мифтік кейіпкерлер кейінірек «таза» эпикалық кейіпкерлерге айналып кеткен, яғни олардың (кейіпкерлердің) мифтік сипаты аңғарылмайтын дәрежеге жеткен, тіпті кейбір эпостың персонаждарының тарихи прототиптері айқындалып отыр (Мысалы, Қобыланды батырдың өмір сүрген мезгілі мен жерленген жері де «анықталған»). Осыған орай айта кететініміз – эпикалық қаһармандардың С.Қондыбай көрсеткендей бірнеше, «жас мөлшері» бар – олардың жас мөлшерін анықтау эпостанушының құзыры мен біліктілігіне байланыты. Эпикалық антропонимдерді сипаттау – зерттеушінің әдіснамалық концепциясына, ұстанымына тәуелді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

- 1 Кондыбай Е. Казахская мифология. Краткий словарь. – Алматы: изд. «Нурлы Алем», 2005. 272 с.
- 2 Қоңыратбай Т. Эпос және этнос. Қазақ эпосы және оның этникалық сипаты. Алматы: «Ғылым», 2000, -264б.
- 3 Қондыбай С. Толық шығармалар жинағы. 1-том. Қазақ мифологиясына кіріспе. – Алматы: «Арыс» баспасы, 2008. -376 б.
- 4 Петросян А.А. История народа и его эпос.- М.: Наука, 1982. -216с.

ҚАЗАҚ ӨЛЕҢДЕРІНІҢ КӨРКЕМДІГІ

А.П.Мыңбаева, Э.Е.Алдаберген
ОҚМПУ PhD доктор, аға оқытушы
ОҚМПУ 1-курс магистранты
Mutlu_88@mail.ru

ХУДОЖЕСТВЕННОСТЬ КАЗАХСКИХ СТИХОВ

А. П. Мынбаева, Э. Е. Алдаберген
Доктор PhD ЮКГПУ, старший преподаватель
Магистрант 1 курса ЮКГПУ
Mutlu_88@mail.ru

THE POETICKS OF KAZAKH VERSES

A. P. Mynbayeva, E. E. Aldabergen

Аннотация. Қазақ өлеңін структуралық жағынан шарықтау кезеңдеріне жіктеу, ол дәуірлерге тән негізгі сипаттарды айқындау қазақ поэзиясының даму деңгейін сараптауға мүмкіндік беріп қана қоймай, лирикадағы заман сабақтастығы, дәстүр жалғастығы сияқты келелі мәселерді анықтайды. Қарастырылып отырған мақалада өлеңнің көркемдік эстетикалық мазмұнын, интонациялық құнарлылығын арттырудағы маңыздылығы айқындалады. Мақалада көркем шығармадағы мағыналық тереңдік пен алуандылық – өнердің ең маңызды белгісі өлеңнің структурасын, ішкі және сыртқы құрылысын, дыбыстық құрылымын, дыбыстар түзілісін қарастыру керектігі жайында тұжырым жалады.

Тірек сөздер: дәстүр жалғастығы, өлеңнің структурасы, қазақ поэзиясы, лирика, эстетикалық мазмұн, интонация, дыбыстық құрылым

Аннотация. Классификация казахской поэзии по структурно-кульминационным периодам, определение основных характеристик, присущих эпохам, позволяет не только проанализировать уровень развития казахской поэзии, в лирике прослеживаются такие вопросы, как преемственность времен, преемственность традиций. В данной статье раскрывается важность повышения художественно-эстетического содержания, интонационной плодovitости стихотворения. В статье сделан вывод о том, что смысловая глубина и многообразие в художественном произведении – важнейший признак искусства – должны рассматриваться структура, внутреннее и внешнее строение стихотворения, звуковая структура, звукообразование.

Ключевые слова: преемственность традиций, структура поэзии, казахская поэзия, лирика, эстетическое содержание, интонация, звуковая структура

Annotation. The classification of Kazakh poetry by structural and culminating period, the definition of the main characteristics inherent in the epochs, allows not only to analyze the level of development of Kazakh poetry, the lyrics trace such issues as the continuity of times, the continuity of traditions. This article reveals the importance of increasing the artistic and aesthetic content, intonational fertility of the poem. The article concludes that the semantic depth and diversity in a work of art – the most important feature of art – should be considered the structure, internal and external structure of the poem, sound structure, sound formation.

Keywords: continuity of traditions, structure of poetry, Kazakh poetry, lyrics, aesthetic content, intonation, sound structure.

Өлең барынша күрделі тоқылған, әсем өрілген, сан түрлі құбылыстармен тамырласып тұтасқан, көркемдік құпиясы аса мол өнер. Әуелде бесік жырынан жаралған сарын-саз – дарқан өлеңді адамзат санасын жер бауырлаған батпандай хайуани түйсіктен мысқылдап арылтқан, арман-қиял қос қанат бітіріп, асқақ көңілін көкке ұшырған, нөсер сөз кісілік қуатын арттырған құпия құдіреттің бірі санау өнерді өлмейтін игілікке теліп, баға жетпес асыл қазынаға теңгерген сияқтанады. Әр адамның жан дүниесі өлеңді әртүрлі қабылдайтыны белгілі. Қазақ поэзиясындағы ойы кемел, зерттеуші С.Негимов мынадай ой-пікірлерінің ақиқатына көз жеткізесіз: «Өлең құрылысның әңгіме етер жібек арқауы, алтын дінгегі сөз десек, артық айтқандық емес. Өйткені, сөз мәдениетінде, оның қазыналы дүкен-қоймасында адамзат баласының сан ғасырлар бойы жинап-терген даналығы мен данышпандығы, ойлылығы мен сезімталдығы, өміптік тәжірибесі мен тарихы, ұғым-түсінігі мен көркем шындығы ұштасып жатыр. Заман көші ілгері жылжыған сайын үнемі дамып, үздіксіз өсіп, үзіліссіз жетіліп, жалындай маздап кемелденген, түрленген сөздің барша қуат-құдіретін сарқа пайдаланған сөз ұстасы оның қандай нұсқа үлгісін болса да шешен сөйлетіп, шебер ұйымдастырып, тыныс демін байытып, жан дүниенді, сезім әлемінді сілкіндіріп, толқытып толғандырады» [1, 3]. Өмірдің мәңгі жасыл бағы – өлеңнің жауһардай жарқырауық аспани мәртебесін аумай-төкпей қабылдау үшін әуелі сыршыл таза жүрек, одан соң өлеңді сүйіп

МАЗМҰНЫ

ПЛЕНАРЛЫҚ БАЯНДАМАЛАР		
Білалов Д.Н. Абай атындағы ҚазҰПУ КЕАҚ Басқарма Төрағасы-Ректор	Алғы сөз	3
Оразбаева Ф.Ш.	Педагог-ғалым Жанат Дәулетбекованың әлемі: білік, білім, ұстаным	5
Құрманбай Г.С.	Ұлтын сүйген ғалым	10
Салкынбай А.Б.	Жанат Дәулетбекова зерттеуіндегі тілдік білім аясы	16
Ермекова Т.Н.	Шешен сөздің шебері	20
Таңжарықова А.В.	Сөз мәдениетін жаңаша оқытудың негізін қалаушы ғалым	24
1-СЕКЦИЯ ПРОФЕССОР Ж.Т.ДӘУЛЕТБЕКОВАНЫҢ ҒҰМЫРНАМАЛЫҚ-ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ӘЛЕМІ		
Бекетова Б.	Ұлт құндылығын дәріптеген ғалым	29
Кабдулова К.Л.	Педагогическое творчество языковой личности	35
Қасым Б.Қ.	Ана тілін ардақ тұтқан тілші-ғалым	42
Елшібаева Ә.Қ.	Болса екен бар қазақтың қызы сіздей!	45
Алжанбаева Ұ.	Сөз мәдениеті – өркениеттіліктің өлшемі	51
Сатбекова А.А.	Парасатты педагог	54
Сүлейменова Ж.Н.	Профессор Ж.Дәулетбекова және лингводидактиканың өзекті мәселелері	58
Құрманбаева Ш.Қ.	Зерделі ғалымның тұлғалық болмысы	63
Қожабекова Ш.Б.	Ұлтжанды ұстаз	67
Қошанова Н.Д.	Ғалым табиғатымен үндескен ғылыми ұстаным	74
Әлкебаева Д.А.	Тәуелсіздік тұғыры, кемел --жас, кемел -- ғалым	78
Рахметова Р.С.	Танымы - терең, парасаты - биік, сөзі маржан тұлға	83
Ильясова Н.Ә.	Әдіскер-ғалым Ж.Т.Дәулетбекова және сөз мәдениетінің лингводидактикалық репрезентациясы	90
Рауандина А.Қ.	Ұлы қызметіне адал ғалым-ұстаз	93
Алибаева М.С.	Ұстаздан ұлағат	97
Әміржанова Н.С.	Оқушылардың сөзсаптамын дамытуға қатысты профессор Ж.Дәулетбекованың концептуалды тұжырымдары	101
Ескеева М.Қ.	Мемлекеттік тіл – ұлт руханиятының негізі	105
Юсуп П.Қ., Юсуп А.Н.	Ғалым-ұстаз туралы бірер сөз	109
Беркинбаева Г.О.	Ғалым Ж.Т.Дәулетбекованың тілді оқытуда өз өнерін дамыту ерекшеліктері жайындағы еңбектері	111
Мангышева Ж.С.	Шеберліктің шыңындағы әдіскер-ғалым	115
2-СЕКЦИЯ ЛИНГВОМӘДЕНИЕТТАНЫМ ӨРІСІ: ӘДЕБИЕТ, ПСИХОЛОГИЯ, ПЕДАГОГИКА, ҚОҒАМТАНУ, ӘЛЕУМЕТТАНУ		
Қасым Б.Қ., Сәменова С.	Жыраулар поэзиясындағы бағалауыштық семантика	121
Қобланова А.Ж.	Этикеттік стереотиптер және олардың түрлері туралы	128

Юсуп А.Н., Юсуп П.Қ.	Күлкілі әңгімені баяндау үдерісіндегі тақырып типтері мен динамикасы	132
Мажиева Н.А., Балтабаева Н.С.	Діни қисса-дастандардағы үйлену мотивінің берілуі	139
Сұлтанова Б. М., Кәкенова А. М.	С.Балғабаев драмаларының жанрлық ерекшеліктері	143
Ергубекова Ж.С.	Алпамыс-гулбаршын этнонимдік есімдерінің сыры	147
Мыңбаева А.П., Алдабергген Э.Е.	Қазақ өлеңдерінің көркемдігі	151
Қарсыбекова Ш.П.	М.Әуезов шығармалары тіліндегі паремиялық қолданыстар	154
Медетбаев Т.	Әл-Фарабидегі сөз өнері мен музыканың теориясы	158
Burkitbayeva M.A., Bostanova I. O.	A general overview on the historical development of pragmatic direction in linguistics	163
Жұмашев М.Д.	Қазақ тіліндегі жер-су атауларының гендерлік қыры	168
Ордабекова Х.А.	Сөздегі ұлттық-мәдени компонент және психосемантика мәселелері	174
Куттыбаев Ш.Д.	Ш. Мұртазаның «Ай мен Айша» романындағы ана бейнесі	179
Рақымжанова Ә.Ұ.	Қазіргі қоғамдағы үнем заңының көріністері	183
Базарбекова Н.Ш., Утегенова Г.Ж., Бектұрсын Б.А.	Қазақ дауыссыз дыбыстарының жасалуы	186
Қайранбек Г.Б.	Қазақ этнолингвистикасын зерттеудің тарихи көздері	192
Кусманова Г.Б.	Коммуникативтік фразеологизмдердің контексте қолданылу ерекшеліктері	196
Сатбекова А.А.	Академиялық дискурс мәні	202
Berkinbayeva G.O., Bugybayeva Z. B.	Students' engagement in collaborative pair work	208
Баймишева А.Б.	Мемлекеттік тілді дамытуға қосар үлес	212
Исаева Ж.И., Ибрагимова Ж.И.	Ұлттық құндылықтар жүйесіндегі шешендік сөздердің лингвоелтанымдық сипаты	217
Өтебаева Ә.Ә.	А.Байтұрсынұлы атындағы тіл білімі институтында әзірленген лексикографиялық қор	223
Садуова Г.Б., Иманалиева Ғ.	Ақұштап Бақтыгереева шығармаларының лингвопоэтикалық сипаты	231
Бегманова Б.С., Таимова Г.Ж.	Ақселеу Сейдімбек еңбектеріндегі лингвистикалық ерекшеліктер	237
Базарбекова Н.Ш., Утегенова Г.Ж., Үсен Ә.А.	Саяси дискурстың когнитивтік негіздері	242
Алдашека Қ.С.	Қазақстандағы тіл саясатының әлеуметтік лингвистикалық көрсеткіштері	248
Шүйіншәлі А.С.	Ә.Кекілбаев шығармаларындағы архаизмдер мен этнографизмдердің ерекшеліктері	255
ПЕДАГОГИКА ҒЫЛЫМДАРЫНЫҢ ДОКТОРЫ, ПРОФЕССОР ЖАНАТ ТҰРАРБЕКҚЫЗЫ ДӘУЛЕТБЕКОВАНЫҢ 60 ЖЫЛДЫҚ МЕРЕЙТОЙЫНА ОРАЙ ӨТКЕН КЕШЕНДІ ҒЫЛЫМИ ШАРАЛАР		
І «Әдістеме – шеберлік әлемі» атты сұқбат алаңы, 23 қараша 2021 жыл		260

II «Сөз мәдениеті: ғылым. білім. әдістеме» атты халықаралық ғылыми-практикалық семинар, 25 қараша 2021 жыл		264
ПРОФЕССОР ЖАНАТ ДӘУЛЕТБЕКОВАНЫҢ МЕРЕЙТОЙЫНА ОРАЙ ТУҒАН ЖЕРІНДЕ ӨТКЕН ШАРАЛАР		
III «Біліктінің орны – төр»		271
IV Мерейлі марапат		277
3-СЕКЦИЯ ҰЛТТЫҚ ТАНЫМ ЖӘНЕ СӨЗ ӘДЕБІ		
Тазабек А.К., Шойбекова А.А	Тілдік тұлға және педагогтің сөз мәдениеті	280
Қоянбекова С. Б.	Экспрессивтік стилистика және сөз мәдениеті	284
Қабатай Б.Т., Майгельдинова Г. Ш.	Мәтіндердегі көркем сөздерді түсіндіруге жаңаша көзқарас	289
Кажигалиева Г. А.	О культуре русской речи в контексте языковой подготовки будущих учителей-предметников	294
Капасова Д.А., Абишева Н.М.	Исламтанушы мамандарды дайындаудағы «Орыс тілі» пәнінің маңызы	300
Серікқызы Ш.	Заманауи педагогтардың сөз мәдениетінің ерекшеліктері	306
Саметова Ж.Х.	Сөз мәдениеті – интеллектуалды тұлға дамыту құралы	310
Балабекова Қ.Ш.	Тұрмыс-салт ертегілеріндегі ұлттық таным	313
Мұханбетқали А.М.	Қазіргі күнгі сөз мәдениеті: әлеуметтік желінің сөйлеу мәдениетіне әсері	320
Мукашева А.Е.	Ұлттық таным және сөз әдебі	323
Карбаева Ш.Ш.	Ғылыми сөйлеу мәдениеті – географиялық мәдениетті қалыптастыру құралы	330
Қамзаева М.С.	Сотта айтылатын шешендік сөздер	335
Сабырбайқызы Нұрила	Сөздің мағыналық түрлері: ажырату критерийлері	338
Жетписбаева А.Ж.	Қазақ тіліндегі естірту мен көңіл айту сөздерін эвфемизмдермен айту ерекшеліктері	344
Мағжан С.	Таңба және ишараттардың қолданысы	349
Рүстембек Ғ.А.,Қамзаева К.С.	Ұлттық танымды жаңғыртудағы сөз әдебінің рөлі	355
Шенгелбаева А.Б.	Ұлтық таным және сөз әдебі	360
Отыншы А.Н.	Қазақ тілі мен әдебиеті сабағында оқушылардың ұлттық танымы мен сөз мәдениетін қалыптастыру	364
4-СЕКЦИЯ ТІЛ МЕН ӘДЕБИЕТТІ ОҚЫТУДЫҢ ЖАҢА ПАРАДИГМАЛАРЫ		
Тымболова А.О.	Бүгінгі білім берудегі жаңа парадигмалар	370
Ноғайбаева Ж.А., Ниятова Ш.С., Тунгушбаева Ғ.Ж.	Ақпараттық технологияның білім беру жүйесіне әсері	375
Нүптекеева Г.Б.	Жаңартылған білім мазмұны арқылы оқытудағы «сатылай кешенді оқыту» технологиясының рөлі	378
Термечикова А.	Оқуучулардын чығармачылық активдүүлүгүн өстүруу проблемасынын теориялык-педагогикалык адабияттарда берилишине обзор	382
Рысбаев С.К.	Мектепте кыргыз адабиятынан класстан тышкаркы оқууну уюштуруунун жолдору	386

Nabidullin A.S., Ordabaev Ch.K.	The role of authentic materials in formation of intercultural competence in teaching foreign languages	392
Бәйнеш Ш.Б.	Шетел тілін оқыту барысында инновациялық технологияларды ендіру мәселелері	398
Ермекбаева А.Ш.	Оқушылардың оқу мотивтерін қалыптастыру негізінде сөз әдебін оқытудың философиялық аспектілері	403
Әбдікерімова Г.А., Арынбаева Р.А., Сариева Т.Қ.	Қазақ тіліндегі септік категориясын салыстыра оқыту әдісі	408
Узақбаева Н.К.	«Кәсіби қазақ тілі» пәні мазмұнында колледж студенттерінің сөйлеу деңгейін диагностикалаудың формалары мен әдістері	411
Юсупов Т.Қ.	Алаш зиялыларының тілдік мұрасын факультативті сабақтарда оқыту	416
Абдреш А.	Жазылым әрекеті арқылы оқушылардың тілін дамыту үшін 7-сынып бойынша жүргізілетін жұмыс түрлері	421
Әбдікерімова Г.А., Байменова С.С., Мадалиева А. Б.	Мемлекеттік тілді оқыту әдістемесіндегі бақылау және бағалау шараларының маңыздылығы	427
Тұрсынбаева Г.Қ.	«Оқу мен жазу арқылы сыни тұрғыдан ойлауды дамыту» технологиясын оқыту іс-тәжірибемнен	430
Аханов А. К.	Пікірталас сабақты оқытудың бір түрі ретінде	435
Әбдікерімова Г.А., Аринбаева Р.А., Көшербаева Г.М.	Кәсіби қазақ тілін оқыту әдістемесіндегі өзекті мәселелер	439
Жайшибаева А.К.	Халықтық педагогика жүйесінің технологиялық элементтерін пайдалана отырып, білім беру үрдісін ақпараттандыру арқылы оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту	442
Каирбекова А.А.	Жаңа оқу бағдарлама мазмұнын қазақ тілі мен әдебиет сабақтарында жетілдіру тәсілдері	444
Қонақова К.Ө.	Студенттерді орыс тіліне екінші тіл ретінде оқыту барысындағы туынды мәтін	448
Каликова Г.А.	Студенттердің тілдік құзыреттілігін қалыптастыру жолдары	454
Мұхиддинова Г.Ә.	Ахмет Байтұрсынұлы және қазақ тілін оқыту әдістемесі	456
Исаев Қ.И.	Бейіндік мектеп оқушыларына қазақ тілін оқыту процесіндегі оқу мотивациясының рөлі	460
Исаева Ж.И., Ермекбаева А.Ш., Альтекова Г.Қ.	Сөз әдебін оқушының оқу мотивтерін қалыптастыра оқыту – тұлғаның интеллектуалдық-мәдени әлеуетін арттыру	465
Макенова Ж.Т.	Common mistakes in the study of foreign language and some ways of correction	472
Umirbekova A.A., Myrzabayeva A. Z.	Effective ways of learning for spoken language in english	476
Пірімова Ә.	С.Елубайдың «Жалған дүние» романын оқытудың тиімді жолдары	480
Турлыбаева И.К.	Қазақ тілін оқытудың жаңаша әдіс-тәсілдері	484

Сартбаева Д.К., Сиратоллина А.Қ.	Жаңартылған білім беру мазмұнындағы алаш ұранды әдебиеттің тәрбиелік мәні	488
Байкабилов У.	Презентация технологиясы және оны қазақ әдебиеті сабақтарында қолдану әдістемесі	495
Байзаков Ж.	Қазақ әдебиетін оқытуда информация технологияларынан пайдалану мүмкіндіктері	500
Жарасбаев Н.	Қазақ әдебиетін оқытуда информация технологияларының орны	505
Суикимбекова Ж.Т.	Табысты оқыту – сапалы білімге қол жеткізудің кілті	509
Burkitbayeva M., Tashenova G.S.	Features and mechanisms of teaching listening at the initial stage of learning a foreign language	511
Мамирова К.Н.	Школьный учебник как основа географической культуры обучающихся	519
Орманбекова Л.Ж.	Жаңартылған білім беру жағдайында дарынды оқушыларды ғылымға бейімдеу жолдары	527
Ибрагимова Э.А., Сулейменова Ж.Н.	Білімгердің зерттеушілік құзыреттілігі мазмұны	530
Әлдібаева Т.Ә.	Математикалық тілді пәндік білімді меңгерту құралы ретінде дамытудағы тілдік білімнің ықпалы	537
Назарова А.Ж.	Викториналық ойындар – тілді оқытудың тиімді әдісі	540
Джумабекова Ж.Д.	Оқытуда жаңа әдіс-тәсілді қолданудың тиімділігі	545